

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника
Юридичний інститут

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЧИН- НОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Збірник наукових статей
Випуск XXI

м. Івано-Франківськ, 2009

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ДЕРЖАВНОГО КОМЕРЦІЙНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

УДК 349.42

У процесі реформування аграрних відносин в Україні істотно змінилося коло суб'єктів сільськогосподарського виробництва. Поряд із державними та колективними сільськогосподарськими підприємствами, що були упродовж багатьох десятиліть монополними суб'єктами аграрного сектора економіки, сьогодні на рівноправних засадах функціонують сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, засновані на приватній власності.

Не дивлячись на те, що реалізація аграрної реформи в Україні зумовила істотне скорочення чисельності сільськогосподарських підприємств державного сектора економіки, останнім належить важлива роль у вирішенні продовольчої проблеми в країні. За даними Державного комітету статистики України станом на 1 січня 2009 року у нашій державі функціонувало 964 державні сільськогосподарські підприємства, що становило близько 1,12 відсотка від загальної кількості суб'єктів аграрного господарювання [7]. Причому, порівняльна характеристика кількості таких підприємств за останні роки засвідчує стабільність їх функціонування. Зокрема, станом на 1 січня 2006 р. кількість державних сільськогосподарських підприємств становила 992, що складало близько 1,16 відсотка усіх суб'єктів сільськогосподарського виробництва [7]. Усі підприємства аграрного сектора економіки, засновані на державній формі власності, функціонують як державні комерційні підприємства, тобто є суб'єктами підприємництва.

Очевидно, що державні сільськогосподарські підприємства повинні існувати й у подальший період. Для ефективного їх функціонування важливим завданням є створення належної законодавчої бази, яка би враховувала особливості таких суб'єктів господарювання, зумовлені як відповідною формою власності, так і специфікою основного виду діяльності - сільськогосподарського виробництва.

Правове становище державних сільськогосподарських підприємств та проблеми його законодавчого забезпечення були у свій час предметом аналізу радянської науки сільськогосподарського (аграрного) права. В рамках сучасних аграрно-правових досліджень окремі питання правово-

го статусу таких підприємств проаналізовані В.Ю.Уркевичем у контексті загальної теоретичної характеристики суб'єктного складу аграрних правовідносин в Україні [9]. Правове забезпечення виробничо-господарської діяльності державних спеціалізованих сільськогосподарських підприємств проаналізовано на дисертаційному рівні Т.В.Лямцевою [8]. Проте, комплексних теоретичних досліджень поняття та ознак державних сільськогосподарських підприємств, особливостей їх правового статусу в рамках сучасної аграрно-правової науки України не здійснювалось.

У зв'язку з цим метою статті є визначення загального поняття та ознак державних комерційних сільськогосподарських підприємств як специфічних суб'єктів аграрних відносин, а також внесення пропозицій щодо вдосконалення законодавчого регулювання їх правового статусу.

Сучасне нормативно-правове регулювання діяльності державних комерційних сільськогосподарських підприємств забезпечується нормативно-правовими актами, насамперед, господарського законодавства. Так, Господарським кодексом України [2] визначено поняття, види та окремі особливості правового статусу усіх державних підприємств незалежно від виду їхньої діяльності. Спеціалізоване правове регулювання окремих правовідносин за участю державних сільськогосподарських підприємств здійснюється за допомогою переважно уніфікованих нормативно-правових актів аграрного законодавства, що стосуються особливостей певних видів виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників, державної підтримки сільського господарства тощо. Серед диференційованих нормативно-правових актів аграрного законодавства на сьогодні можна виділити хіба що Закон України «Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі» [3] та підзаконні акти, якими визначено способи, умови та особливості приватизації майна радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств.

При цьому особливості правового становища державного комерційного сільськогосподарського підприємства як сільськогосподарського товаровиробника сьогодні, на жаль, належним чином не відображені у нормативно-правових актах вітчизняного аграрного законодавства. До речі, в період існування СРСР правове становище радгоспів визначалося спеціалізованими нормативно-правовими актами сільськогосподарського (аграрного) законодавства (наприклад, Примірним Статутом радгоспу, затвердженим наказом Міністерства сільського господарства СРСР №145 від 13 червня 1968 р.).

Для обґрунтування засад законодавчого регулювання правового статусу державного комерційного сільськогосподарського підприємства

важливе теоретичне і практичне значення має з'ясування його поняття та юридичних ознак.

У минулому столітті представниками радянської науки сільськогосподарського (аграрного) права було обґрунтовано поняття радгоспу, під яким розуміли «велике соціалістичне державне підприємство, яке користується переданим йому в оперативне управління державним майном, здійснює виробничо-господарську і фінансову діяльність відповідно до плану економічного та соціального розвитку» [11, с.10]. Зрозуміло, що у зв'язку з істотною зміною економічних відносин таке визначення не відображає сучасних юридичних ознак державних сільськогосподарських підприємств.

Т.В.Лямцевою визначено поняття виробничо-господарської діяльності державних спеціалізованих сільськогосподарських підприємств як урегульованих нормами аграрного та інших галузей права суспільних відносин, спрямованих на самостійне, систематичне виробництво на умовах самофінансування і самоокупності необхідної для держави сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження, її переробку та реалізацію, а також виготовлення інших матеріальних цінностей і надання послуг з метою отримання прибутку [8, с.4]. Зазначений підхід відображає окремі особливості правового становища сільськогосподарських підприємств, зумовлені специфікою основного виду їх діяльності, проте не розкриває усіх юридичних ознак таких суб'єктів господарювання.

Вихідними для визначення поняття державного сільськогосподарського підприємства є загальне поняття підприємства як суб'єкта господарювання, поняття сільськогосподарського підприємства, а також поняття державного комерційного підприємства.

Господарський кодекс України містить законодавче визначення поняття підприємства, що трактується як самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому законодавством (ч.1 ст.62 ГК України) [2].

Що ж стосується поняття сільськогосподарського підприємства, то його єдиного законодавчого визначення на сьогодні немає. Для цілей Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» під сільськогосподарськими підприємствами розглядаються юридичні особи, основним видом діяльності яких є вирощування (виробництво, виробництво та переробка) сільськогосподарської продукції, виручка яких від реалізації вирощеної (виробленої)

виробленої та переробленої) ними сільськогосподарської продукції складає не менше 50 відсотків загальної суми виручки (ст. 44 Закону) [4]. Подібне визначення сільськогосподарських підприємств вміщене і в ст. 1 Закону України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років» [5].

Значно вужче визначення терміна «сільськогосподарське підприємство» вживається у Законі України «Про податок на додану вартість» при визначенні кола суб'єктів, що мають право на спеціальний режим оподаткування податком на додану вартість. Так, відповідно до ст. 8-1.6 цього Закону сільськогосподарським вважається підприємство, основною діяльністю якого є поставка вироблених (наданих) ним сільськогосподарських товарів (послуг) на власних або орендованих виробничих потужностях, в якій питома вага вартості сільськогосподарських товарів (послуг) становить не менше 75 відсотків вартості всіх товарів (послуг), поставлених протягом попередніх дванадцяти послідовних звітних податкових періодів сукупно [6].

Слід визнати, що відсутність єдності у трактуванні наведених понять та поширення практики визначення основних термінів «для цілей» окремого законодавчого акта призводить до негативних наслідків у сфері правозастосування. Наведене свідчить про невідкладну потребу в запровадженні єдиної юридичної термінології, що підлягатиме використанню в нормативно-правових актах аграрного законодавства. У зв'язку з цим необхідно погодитися з Є.О.Харитоновим та О.А.Підопригорою в тому, що важливе значення для вдосконалення нормативно-правових актів, усунення в них окремих неточностей чи недоречностей мало би видання Словника легітимної правничої термінології [10, с.84].

Особливо важливим є усунення розбіжностей між законодавчими визначеннями «сільськогосподарське підприємство» та «сільськогосподарський товаровиробник», які би мали співвідноситись як часткове та загальне. Проте, у зв'язку з різними підходами до визначення рівня валового доходу від реалізації виробленої сільськогосподарської продукції для сільськогосподарських товаровиробників та через нестабільність відповідних нормативно-правових приписів зараз склалася ситуація, коли сільськогосподарське підприємство може не визнаватися сільськогосподарським товаровиробником [1].

Господарське законодавство визначає й загальне поняття державного унітарного підприємства та особливості окремих видів державних підприємств. Відповідно до ч.1 ст. 73 Господарського кодексу України державне унітарне підприємство утворюється компетентним органом державної влади в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини

державної власності, як правило, без поділу її на частки, і входить до сфери його управління [2].

Враховуючи той факт, що нині в Україні не існує сільськогосподарських казенних підприємств [7] (хоча теоретично зберігається можливість їх створення), важливим у площині нашого дослідження є поняття державного комерційного підприємства. Виходячи із змісту норм Господарського кодексу України (ч.1 ст.74), державне комерційне підприємство є суб'єктом підприємницької діяльності, діє на основі статуту і несе відповідальність за наслідки своєї діяльності усім належним йому на праві господарського відання майном згідно з господарським законодавством та іншими нормативно-правовими актами [2].

На основі наведених законодавчих визначень та з урахуванням змісту нормативних актів цивільного, господарського, аграрного та інших галузей законодавства можна виділити основні юридичні ознаки державного комерційного сільськогосподарського підприємства. Такі ознаки умовно можна поділити на дві групи:

1) загальні ознаки, що характеризують державне комерційне сільськогосподарське підприємство як суб'єкта господарювання:

- наявність статусу юридичної особи (а відтак і такі ознаки як: організаційна єдність, наявність відокремленого майна, здатність нести майнову відповідальність за своїми зобов'язаннями, здатність виступати від власного імені у господарських правовідносинах тощо);

- наявність господарської правоздатності та дієздатності;

2) спеціальні ознаки, зумовлені:

а) особливостями виду підприємства:

- утворення в розпорядчому порядку компетентним органом державної влади;

- майнова основа господарювання – майно, що є державною власністю і закріплене за підприємством на праві господарського відання;

- здійснення внутрішньогосподарського управління керівником підприємства, що призначається органом, до сфери управління якого входить підприємство;

- здійснення господарської діяльності з метою одержання прибутку та задоволення суспільних потреб;

б) особливостями сфери діяльності:

- основний вид діяльності – виробнича сільськогосподарська та пов'язана з нею інша діяльність (виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції);

- використання земель сільськогосподарського призначення та інших природних ресурсів як основного засобу виробництва.

З урахуванням наведених ознак, можна визначити державне комерційне сільськогосподарське підприємство як особливий суб'єкт господарювання, утворений компетентним органом державної влади в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини державної власності, що входить до сфери його управління та систематично здійснює виробничу сільськогосподарську діяльність на землях сільськогосподарського призначення з метою одержання прибутку та задоволення суспільних потреб.

Видається, що істотне значення для належного правового регулювання внутрішньогосподарських відносин у державних комерційних сільськогосподарських підприємствах матиме розробка і прийняття спеціалізованих нормативно-правових актів аграрного законодавства, прийнятих з урахуванням особливостей правового становища цих підприємств. Т.В.Лямцева, зокрема, у своїй роботі обґрунтовує необхідність прийняття закону “Про державне спеціалізоване сільськогосподарське підприємство” [8, с.5]. В цілому погоджуючись із необхідністю такого нормативно-правового акту, вважаємо, що найбільш раціональним напрямом розвитку законодавства про правове становище державних сільськогосподарських підприємств та підприємств аграрного сектору в цілому є прийняття кодифікованого акту аграрного законодавства України, що визначатиме юридичні ознаки сільськогосподарських підприємств та особливості окремих видів суб'єктів сільськогосподарського виробництва. Такий уніфікований акт міг би стати основою для подальшого розвитку аграрного законодавства України, в тому числі й для прийняття диференційованих нормативно-правових актів, що визначатимуть особливості правового становища різних суб'єктів аграрного господарювання.

Таким чином, державне комерційне сільськогосподарське підприємство є специфічним суб'єктом аграрного господарювання. Особливості правового становища таких підприємств повинні визначатися спеціалізованими нормативно-правовими актами аграрного законодавства України.

Важливим напрямом подальших наукових досліджень є, на наш погляд, обґрунтування особливостей окремих видів внутрішньогосподарських відносин в державних сільськогосподарських підприємствах та розробка пропозицій щодо їх законодавчого регулювання.

1. Багай Н.О. Поняття сільськогосподарського товаровиробника у законодавстві України / Багай Н.О. // Проблеми вдосконалення земельного та аграрного законодавства України: перспективи в XXI ст. [Матеріали міжнародної наукової конференції]. – Біла Церква, 2006. - С.32-34.
2. Господарський кодекс України від 16.03.2003 р. // Офіційний вісник України.

- 2003. - № 11. – Ст. 462.
3. Закон України від 10.07.1996 р. «Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі» // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - N 41. - Ст. 188.
 4. Закон України від 14.05.1992 р. «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - N 31. - Ст.440
 5. Закон України від 18.01.2001 р. «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років» // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - N 11. - Ст.52.
 6. Закон України від 03.04.1997 р. «Про податок на додану вартість» // Відомості Верховної Ради України. – 1997. - N 21. - Ст.156.
 7. Кількість суб'єктів господарювання за галузями економіки та організаційно-правовими формами господарювання / Державний комітет статистики України // Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
 8. Лямцева Т.В. Правове забезпечення виробничо-господарської діяльності державних спеціалізованих сільськогосподарських підприємств: Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: 12.00.06 / Т.В. Лямцева; Нац. юрид. академія України ім. Я.Мудрого. — Х., 2001. — 20 с.
 9. Уркевич В.Ю. Проблеми теорії аграрних правовідносин [Монографія] / Уркевич В.Ю. – Х.: Харків юридичний, 2007. – 496 с.
 10. Харитонов Є., Підпригора О. Деякі міркування з приводу нормотворчості / Харитонов Є., Підпригора О. // Право України. – 2000. - №8. – С.81-84.
 11. Юридический справочник работника сельского хозяйства / [Воронова Л.К., Колбасов О.С., Краснов Н.И. и др.]; под. ред. В.З.Янчука. – М.: Юридическая литература, 1986. – 400 с.

Bagay N.O.

The Concept and Features of State Commercial Agricultural Enterprise: the Problems of Legislative Regulation.

Theoretical concept of state commercial agricultural enterprise is grounded in this article. Features of such enterprise as a specific subject of agrarian relations are elucidated. The proposals concerning improving legislative regulation of legal status of state agricultural enterprises are made.

Keywords: agricultural enterprise, state agricultural enterprise, state commercial agricultural enterprise, agrarian legislature.